

2. Богоявленская Д. Б. Психология творческих способностей: учеб. пособ. для студ. высших учеб. заведений [Текст] / Д. Б. Богоявленская. – М.: «Академия», 2002.
3. Бодалев А. А. О феномене «акме» и некоторых закономерностях его формирования и развития [Текст] / А. А. Бодалев // Мир психологии и психология в мире. – 1995. – № 3. – С. 113–119.
4. Гільбух Ю. З. Розумово обдарована дитина: психологія, діагностика, педагогіка: пер. з рос [Текст] / Ю. З. Гільбух. – К., 1993. – 75 с.
5. Малімон Л. Я. Теоретико-методологічні засади дослідження проблеми обдарованості у психології [Текст] / Л. Я. Малімон // Формування та розвиток творчих здібностей дітей та учнівської молоді в креативному освітньому соціумі. Збірник матеріалів наук.-практ. конф. – Суми, 2008. – С. 356–263.
6. Моляко В. О. Здібності, творчості, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень: монографія [Текст] / В. О. Моляко; за ред. О. Л. Музики; Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. – Житомир: Рута, 2006. – 320 с.
7. Музыка О. О. Мотивація творчої обдарованості [Текст] / О. О. Музыка // Обдарована дитина. – 2003. – № 3. – С. 2–8.
8. Обдаровані діти і школа. Методика діагностики та педагогічний досвід: посібн. для вчителів і психологів [Текст] / Авт.-уклад. Н. В. Настенко, Н. І. Білик, В. Ф. Моргун. – Полтава: ПОПОПП, 1998. – 120 с.

УДК 37.091.2–053.6:37.015.31

Ольга Флярковська,
м. Київ,

ТВОРЧА САМОРЕАЛІЗАЦІЯ ПІДЛІТКІВ У ПРОЦЕСІ ПОЗАКЛАСНОЇ ВИХОВНОЇ РОБОТИ

Стаття посвячена результатам дослідження опроса учасників загальноосвітніх навчальних закладів в стосунку до формування готовності до творчої самореалізації в процесі позакласної виховної роботи. В статті акцентовано увагу на необхідності формування творчої самореалізації в підлітковому віці. Відзначається, що сукупність педагогічних умов організації позакласних виховних заходів, позитивно впливає як на підлітка, так і на педагога в стосунку до формування готовності до творчої самореалізації підлітків в процесі позакласної виховної роботи загальноосвітнього навчального закладу. Також відзначається про необхідність створення об'єктивних нових передумов для розробки принципово нових підходів до формування у підлітка готовності до діяльності, забезпечують йому можливість

более полной и успешной творческой самореализации. В статье указано, что в процессе формирования готовности к творческой самореализации в подростковом возрасте, сначала осуществляется готовность и способность к активным действиям в направлении творческой самореализации, появляется осознание личной причастности к моделированию возможных целей и задач своего будущего, при этом одобряется сама идея творческой самореализации.

Ключевые слова: *активность, воспитанный процесс, подросток, стимулирование, творческая самореализация, формирование готовности.*

This article is devoted to the results of investigational questionnaire for secondary school students about formation of their readiness for creative self realization during the out-of-class educational work. The article focuses on the need of creative self-realization at the juvenile period. It is noted that the set of pedagogical conditions of out-of-class activities, make positive impact on teenagers and on teachers as well during the process of the formation of readiness for creative self-realization during out-of-class educational and teaching work in general educational institution. Also, it is highlighted the importance of creation of different approaches to form the readiness of creative self-realization at juvenile age. Firstly the willingness and ability to act in the framework of creative self-realization appears, then we can see development of personal involvement in the process of setting goals for their future. The conclusion is that the main idea of creative development is appreciated

Key words: *activity; educational and teaching process; teenager; stimulation ;creative self-realization; formation of readiness.*

Особливу роль у процесі формування готовності до самореалізації підлітків відіграє їх залучення до позакласної виховної діяльності, тобто, до такої діяльності, що максимально наближена до суспільних реалій і спрямована на формування у підлітків ціннісних орієнтацій, застосування набутих теоретичних знань у практичній діяльності.

Спрямованість у майбутнє та розвиток тих внутрішніх процесів, що сприяють формуванню стійких і самостійних поглядів, оцінок та систем відношення підлітків до оточуючих і самих себе, виділяла Л. Божович. Це, на думку автора, забезпечує активне включення підлітків у творчу самореалізацію [2].

На думку Д. Ельконіна, «опора на власні якості за наявності об'єктивних умов і зразків дії формується у процесі розвитку самосвідомості саме в підлітковий період».

Підлітковий вік розглядається нами як період інтенсивного формування ціннісних орієнтацій особистості. У цей період дитина досягає того рівня когнітивного розвитку, який надає змогу сформуванню власних ціннісних уявлень про дійсність. «Підліток прагне розширити соціальні горизонти, познайомитися з альтернативним соціальним досвідом, отримати уявлення про системи цінностей, на які орієнтуються однолітки, і знайти власне бачення світу. Окрім універсальних загальнолюдських цінностей (істина, краса, добро, цілісність, живість, унікальність, досконалість, необхідність, завершеність, спра-

ведливість, гармонія, простота, вільність, грайливість), ми можемо назвати такі, як пізнання себе, розвиток здібностей, повноцінне спілкування з людьми, успішна навчальна діяльність» [4, 373–375]. Тому ефективне засвоєння загальнолюдських цінностей може бути ще однією ознакою самореалізації підлітка.

У сучасній психолого-педагогічній вітчизняній науці проблемі самореалізації особистості значну увагу приділяє І. Бех, який зазначає, що «самореалізація як особистісне утворення є визначальною характеристикою людини, вищим рівнем її розвитку, на якому практично самоздійснюється її «Я» (система цінностей). Тому її інтерпретують як фундаментальну цінність. Такий статус самореалізація набуває, коли з потенційної можливості стає визначальним фактором життєдіяльності особистості» [1, 3].

Позитивну свободу Е. Фромм виділяв як один із основних показників самореалізації. Він передбачає спонтанну активність у житті, де людина діє відповідно до внутрішньої природи, використовуючи ключові компоненти любов і професійну діяльність [5].

Процес формування умінь та навичок, готовності до творчої самореалізації досліджували К. Абульханова-Славська, І. Бех, Л. Божович, Г. Вайзер, Л. Виготський, В. Молько, В. Рибалка, Д. Фельдштейн та ін.

Мета нашої статті дослідити вплив педагогічних умов на процес формування готовності до творчої самореалізації підлітків.

Для дослідження педагогічних умов та їхнього впливу на процес формування готовності до творчої самореалізації підлітків нами було розроблено анкету для підлітків.

Анкета для підлітків спрямована на дослідження когнітивного, емоційного та діяльнісно-операційного компонентів. Вона має забезпечити:

- визначення прояву якостей творчої самореалізації у процесі організації колективної творчої справи;
- готовність до досягнення цілей майбутнього власними силами, готовність до саморозвитку;
- готовність до подолання обставин і перешкод;
- усвідомлення цілей майбутнього та прогнозування наслідків вибору тієї чи іншої мети свого майбутнього;
- самооцінка здатності та готовність до вибору і досягнення цілей власного майбутнього;
- пріоритет власної активності під час вибору засобів досягнення поставлених цілей на майбутнє;
- ставлення респондентів до аналізу досяжності цілей майбутнього за допомогою власних здібностей і можливостей в цілому.

З метою створення рівних умов для вивчення змісту та готовності до творчої самореалізації підлітків із різними вербальними здібностями в анкетах було використано методику «Незакінчені речення». Це блок питань спрямовано на вивчення уявлень підлітків про зміст самореалізації, ставлення до створення власного, чогось нового, а також самооцінку готовності до творчої самореалізації. Він містить такі незакінчені речення:

- «Самореалізація – це ...»;
- «Оцінюючи свою готовність до самореалізації, думаю, що я ...»;
- «Моє майбутнє залежить ...»;
- «Коли виникають труднощі, я ...»;
- «Перш ніж почати справу, я ...»;
- «Якщо я активно й самостійно плануватиму, вибиратиму і досягатиму цілей, то ...»;
- «Коли я думаю, що сам маю планувати майбутнє і досягати поставлених цілей, то відчуваю ...»;
- «Коли мені потрібно вирішити будь-яке питання, я ...»;
- «Якщо для досягнення цілей мені треба буде розвивати свої здібності, то ...»;
- «Коли мене просять вирішити питання самостійно, я ...».

Опитування здійснювалося у два етапи: на початку та наприкінці експерименту. Для здійснення завдань дослідно-експериментального дослідження нами вибудовано програму та розроблено методичні рекомендації для вчителів щодо організації психолого-педагогічного супроводу формування творчої самореалізації підлітків у процесі поза-класної виховної діяльності у загальноосвітньому навчальному закладі, а також програму діяльності з підлітками з різними рівнями готовності до творчої самореалізації «Школа самовдосконалення «Повір у себе»».

В анкетному опитуванні підлітків в експериментальних та контрольних групах нами виявлено їх здатність до спільної діяльності з суб'єктами соціальної взаємодії (батьками, учителями, громадськими організаціями, урядовими установами, засобами масової інформації). Соціальну взаємодію ми розглядаємо як критерій діяльнісно-практичного компонента готовності до творчої самореалізації підлітків. Нами згруповано відповіді на відкриті питання та представлено у наступних таблицях.

Зазначимо, що у контрольній групі значно більший відсоток респондентів, яким важко відповісти на відкрите питання: що таке на їх думку самореалізація. Це дозволяє зробити висновок про необхідність формування суб'єктності позиції підлітків і розвитку самостимулювання творчої самореалізації. Дані отримані на формувальному етапі дослідження показано у таблиці 1.

Значно відрізняється показник відповідей щодо готовності підлітків до творчої самореалізації та подолання труднощів. Якщо у контрольній групі готовність до творчої самореалізації висловили 30 % респондентів, то в експериментальній – 85 %, і на 45 % збільшилася кількість підлітків, які готові долати труднощі. У контрольній групі звертаються за допомогою для вирішення труднощів на 15 % респондентів більше, ніж у експериментальній групі (табл. 2).

Таким чином, аналіз відповідей респондентів дозволив зробити висновок, що підлітки експериментальної групи мають ширші уявлення про форми, способи і засоби творчої самореалізації, тобто є орієнтованими на активну реалізацію власних здібностей, втілення творчих задумів та отримання значущих результатів. Дані отримані на формувальному етапі дослідження показано у таблиці 2.

Таблиця 1

Динаміка відповідей підлітків на відкриті питання анкети
(Результати опитування підлітків у експериментальних і контрольних групах
на формульовальному етапі дослідження, у відсотках)

№	Запитання	Варіанти відповідей	Показники		
			ФЕ		Різниця
			к. г.	е. г.	
			к. г.	е. г.	
			%	%	%
1	Самореалізація – це	вираження себе як особистості	20	40	20
		прояв своїх талантів, здібностей	25	35	10
		здатність людини себе реалізувати	30	20	-10
		<i>залишили без відповіді</i>	25	5	-20

Таблиця 2

Динаміка відповідей підлітків на відкриті питання анкети
(Результати опитування підлітків у експериментальних і контрольних групах
на формульовальному етапі дослідження, у відсотках)

№	Запитання	Варіанти відповідей	Показники		
			ФЕ		Різниця
			к. г.	е. г.	
			к. г.	е. г.	
			%	%	%
1	Оцінюючи свою готовність до самореалізації, думаю, що я –	готовий	45	85	65
		не готовий	55	15	-40
2	Моє майбутнє залежить від	мене	35	80	45
		можливостей моїх батьків	40	10	-30
		<i>залишили без відповіді</i>	25	10	-15
3	Коли виникають труднощі, я	звертаюсь за допомогою	55	40	-15
		намагаюсь вирішити сам	25	50	25
		уникаю їх	20	10	-10

Наше дослідження також передбачало вивчення ставлення підлітків до самостійного досягнення успіхів і реалізації власних здібностей. Значна частина підлітків підтвердила, що планування власного майбутнього розглядається респондентами, як умова життєвого успіху. До того ж, якщо респонденти експериментальної групи зазначають, що самостійно планувати майбутнє підлітку важко, але можливо, то респонденти контрольної групи вказують, що у підлітковому віці брати на себе відповідальність за планування майбутнього ще рано («краще почекати», «потрібно ще дорости», «не можна», «нехай за мене це зроблять дорослі»). Ситуація прийняття відповідальності за створення власного майбутнього викликає у респондентів експериментальної групи інтерес і задоволення від усвідомлення компетентності («почуваюсь дорослим, відчуваю вагомість того, що все залежить від мене»). Респонденти контрольної групи значно частіше відчувають в аналогічній ситуації інтенсивні емоції негативного характеру («напруження», «занепокоєння», «тривога», «роблю щось не так»). Це викликає у них стомлення

(«втома», «хочеться спати») і загострює почуття самотності («почуваюсь покинутим і самотнім», «нема на кого сподіватися»). Ці підлітки визнають, що не готові до усвідомлених і правильних кроків.

Таким чином, обидві групи підлітків схвалюють здійснення відповідального і самостійного вибору майбутнього та творчої самореалізації, але респонденти експериментальної групи усвідомлюють це виразніше. Для респондентів контрольної групи більш характерні сумніви, чим пояснюється посилення тривоги, нерішучості і страхів у ситуації, пов'язаної з безпосереднім вибором свого майбутнього, появою почуття самотності і неготовності до усвідомленого вибору. У респондентів експериментальної групи у разі прийняття відповідальності за вибір свого майбутнього та творчої самореалізації частіше проявляються впевненість, спокій, відчуття дорослості, готовність. У подібній ситуації їм властиво також звернення з проханням про допомогу до батьків та інших дорослих.

Роль батьків у плануванні та досягненні цілей майбутнього частіше намагаються оцінити підлітки експериментальної групи. Вони висловлюють сподівання, що батьки допоможуть їм порадою, але вони самі є ініціаторами обговорення теми. У той час, коли підлітки контрольної групи вказують на те, що цілком покладаються на думку батьків і не бажають брати на себе відповідальність.

Отже, готовність до творчої самореалізації і досягнення цілей власними силами висловлюють 85 % респондентів експериментальної групи, у той час, як стійкість намірів витримувати наслідки прийнятих рішень щодо свого майбутнього 45 % респондентів контрольної групи відкладають, сподіваючись, що вирішиться само собою, а 30 % відчують страх, тривогу. Ці респонденти погодяться змінити плани на майбутнє під впливом обставин, на зміну яких часто впливають дорослі й однолітки.

Таким чином, порівняння структури та змісту готовності до творчої самореалізації підлітків експериментальної та контрольної груп на формульованому етапі показало їх подібність і якісні відмінності. Спільним для респондентів експериментальної та контрольної груп є показники за параметрами «прогнозування наслідків вибору», «позитивний емоційний стан» і «усвідомлення внутрішніх мотивів». Відносно високі показники збігаються в експериментальній та контрольній групах за параметрами «усвідомлення особистої причетності», «самостійне обдумування цілей», «схвалення ідеї творчої самореалізації» та «прийняття себе як здатного до творчої самореалізації». Відмінності груп полягають у наступному. Підлітки експериментальної групи не відчують труднощів із розумінням понять «творчість», «самореалізація», самостійно оцінюють привабливість поставлених цілей, обмірковують плани здійснення цілей, зовнішні та внутрішні умови досягнення цілей майбутнього, самостійно аналізують власні здібності та можливості їхньої реалізації. Підлітки контрольної групи демонструють недостатню вираженість цих показників. Можемо припустити, що у процесі формування готовності до творчої самореалізації у підлітковому віці, спочатку здійснюється прийняття себе як готового і здатного до творчої самореалізації, демонстру-

ється готовність до активних дій у напрямі творчої самореалізації. З'являється усвідомлення особистої причетності до моделювання можливих цілей і завдань свого майбутнього, при цьому схвалюється сама ідея творчої самореалізації. Отримані дані представлено у таблиці 3.

Таблиця 3

Динаміка відповідей підлітків на відкриті запитання анкети
(Результати опитування підлітків у експериментальних і контрольних групах на формульованому етапі дослідження, у відсотках)

№	Запитання	Варіанти відповідей	Показники		
			ФЕ		Різниця
			к. г. %	е. г. %	%
1	Перш ніж почати справу я	планую	20	25	5
		прораховую план дій	25	25	0
		закінчую попередні	30	45	15
		залишили без відповіді	25	5	-20
2	Якщо я активно й самостійно плануватиму, вибиратиму і досягатиму цілей, то	досягну бажаного	30	55	25
		не впевнений що чогось досягну	25	10	15
		буду самореалізованою людиною	15	35	20
		<i>залишили без відповіді</i>	30	0	-30
3	Коли я думаю, що сам маю планувати майбутнє і досягти поставлених цілей, то відчуваю	труднощі і звертаюсь до батьків за порадою	15	20	5
		себе дорослим	25	55	30
		гордість	10	20	10
		втомленість	20	5	-15
		страх, тривогу	30	10	-20
4	Коли мені потрібно вирішити будь-яке питання, я	шукаю відповіді за допомогою інших	25	35	10
		відкладаю, сподіваючись, що все вирішиться само собою	30	5	25
		одразу беруся за нього	20	55	35
		<i>залишили без відповідей</i>	25	5	20
5	Якщо для досягнення цілей мені треба буде розвивати власних здібності, то я	намагатимуся розвинути їх	65	70	5
		зміню ціль	20	5	15
		буду над цим працювати	10	25	15
		<i>залишили без відповіді</i>	5	0	5
6	Коли мене просять вирішити питання самостійно, я	його вирішую	25	40	1
		відчуваю невпевненість	20	5	15
		намагаюсь уникнути	25	0	25
		відчуваю відповідальність	30	55	25

Результати експерименту показали, що зв'язок і взаємодоповнюваність компонентів творчої самореалізації зумовлює виникнення ситуацій, коли один компонент є стимулом для іншого, забезпечуючи тим самим більш повну творчу самореалізацію підлітків.

Узагальнення результатів діагностики підлітків експериментальної та контрольної груп наприкінці формувального експерименту дозволило зробити висновок про істотні позитивні зміни в особистості підлітків експериментальної групи. Вони відбулися за всіма показниками: контактність, креативність, формування ціннісних орієнтацій, прагнення до самоактуалізації, сформованість мотивів творчої самореалізації, суб'єктність позиції підлітка, самоорганізованість, результативність як продуктивність творчої предметно-практичної діяльності тощо.

Отже, ми можемо констатувати, що сукупність педагогічних умов організації позакласних виховних заходів, запропонованих нами, позитивно впливають як на підлітка, так і на педагога щодо формування готовності до творчої самореалізації підлітків у процесі позакласної виховної роботи загальноосвітнього навчального закладу. Також створено об'єктивно нові передумови для розробки принципово нових підходів до формування у підлітка готовності до діяльності, що забезпечує можливість більш повної і успішної творчої самореалізації.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробленні програми, що інтегрує навчальну, позакласну діяльність підлітків, та стимулювальний процес їхньої творчої самореалізації, головна мета якої створення умов для найбільш повного розкриття, розвитку та реалізації підлітками власних здібностей та успішної творчої самореалізації.

Використані літературні джерела

1. Бех І. Д. Психологічні джерела виховної майстерності: навч. посібн. – 2009. – 248 с.
2. Божович Л. И. Личность и ее формирование в детском возрасте. – М.: Просвещение, 1968.
3. Эльконин Д. Б. Проблемы возрастной и педагогической психологии / Д. Б. Эльконин; под ред. Д. И. Фельдштейна. – М.: Междун. пед. академия, 1995. – 224 с.
4. Рибалка В. В. Психологія розвитку творчої особистості: навч. посібн. – К., ІЗМН, 1996. – 236 с.
5. Фромм Э. Бегство от свободы; пер. с англ. Г. Ф. Швейника. – М.: Прогресс, 1990. – 269 с.